

**“O‘ZBEK VA INGLIZ TILLARINING SO‘Z TARTIBI, ZAMONLAR TIZIMI
VA MODAL IFODALARI: CHOG‘ISHTIRMA TAHLIL VA TIL
O‘RGANISHDAGI AMALIY AHAMIYATI”**

Nazarov Islombek ¹

Qo‘qon universiteti Andijon filiali,
Ijtimoiy – gumanitar fanlar fakulteti,
filologiya va tillarni o‘qitish yo‘nalishi talabasi
islombeknazarov27@gmail.com

Imomnazarova Mavluda ²

Qo‘qon universiteti Andijon filiali,
Ijtimoiy – gumanitar fanlar fakulteti,
filologiya va tillarni o‘qitish yo‘nalishi talabasi
imomnazarovamavluda055@gmail.com

Rafiqova Madina ³

Qo‘qon universiteti Andijon filiali,
Ijtimoiy – gumanitar fanlar fakulteti, filologiya
va tillarni o‘qitish yo‘nalishi talabasi
madinabinu0630@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu tadqiqotda o‘zbek va ingliz tillarining so‘z tartibi, zamonlar tizimi hamda modal ifodalar kategoriyalari chog‘ishtirma (qiyosiy) usulda tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi — ikki tilning grammatik va funksional xususiyatlarini solishtirish orqali til o‘rganishda yuzaga keladigan qiyinchiliklarni aniqlash va ularni bartaraf etish yo‘llarini taklif qilishdir. Tadqiqotda sifatli tahlil metodlari qo‘llanilib, o‘zbek va ingliz tillariga oid yozma va og‘zaki nutq namunalariga asoslangan korpuslardan foydalanilgan. Natijalar o‘zbek tilining erkin so‘z tartibi va kontekstga bog‘liqligini, ingliz tilining esa qat’iy SVO tartibiga ega ekanligini ko‘rsatdi. Shuningdek, zamon va modal kategoriyalaridagi grammatik farqlar til o‘rganuvchilarda tarjima va nutqdagi xatolarga sabab bo‘lishi mumkinligi aniqlangan. Tadqiqot yakunida qiyosiy yondashuv asosida samarali o‘rganish metodikalari ishlab chiqilgan bo‘lib, ular til o‘rganuvchilarga tilni to‘g‘ri va tabiiy egallashga yordam beradi. Ushbu ish tilshunoslik va pedagogika sohasidagi tadqiqotchilar hamda til o‘rganuvchilari uchun qimmatli manba hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: O‘zbek tili, ingliz tili, so‘z tartibi, zamonlar tizimi, modal ifodalar, qiyosiy tahlil, grammatik kategoriyalar, til o‘rganish, lingvistik farqlar, til pedagogikasi.

Kirish

Zamonaviy dunyoda ingliz tili xalqaro muloqot vositasi sifatida keng tarqalgan bo'lib, uni o'rganish nafaqat ilmiy, balki amaliy ahamiyatga ega. Shu bilan birga, o'zbek tilining o'ziga xos grammatik va semantik tuzilishi mavjud bo'lib, bu ikki tilni solishtirish orqali ularning o'ziga xosliklarini aniqlash, til o'rganish jarayonini samarali tashkil etishda muhim rol o'ynaydi. Til o'rganishda qiyosiy yondashuv (chog'ishtirma usul) tilshunoslik va pedagogikada keng qo'llanilib, o'quvchilarga ikki tilning grammatik va funksional jihatlarini tushunishga yordam beradi. O'zbek va ingliz tillari strukturaviy jihatdan sezilarli farqlarga ega. Ingliz tili qat'iy so'z tartibiga ega bo'lsa, o'zbek tilida so'zlarning joylashuvi erkin va ko'proq pragmatik omillarga bog'liqdir. Shuningdek, zamonlarning ifodalanishi va modal ifodalar yordamida nutqda bildiriladigan ehtimollik, majburiyat, ruxsat kabi kategoriyalar har ikki tilda o'ziga xos tarzda amalga oshiriladi. Bu farqlar til o'rganuvchilarda chalkashliklar va xatolarga olib kelishi mumkin. Shu bois, ushbu tadqiqotda o'zbek va ingliz tillaridagi so'z tartibi, zamonlar tizimi hamda modal ifodalar grammatik kategoriyalarining chog'ishtirma tahlili o'tkaziladi. Tadqiqot natijalari til o'rganish jarayonini takomillashtirish va tarjima xatolarini kamaytirishga qaratilgan metodik tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Asosiy qism

O'zbek va ingliz tillarida so'z tartibi: strukturaviy va funksional tahlil: O'zbek va ingliz tillari so'z tartibi jihatidan o'ziga xos farqlarga ega bo'lgan tillar sirasiga kiradi. Bu tillarning so'z tartibi o'rganilayotgan chet tilini to'g'ri va tabiiy shaklda qo'llashda muhim rol o'ynaydi. Ingliz tilida so'z tartibi qat'iy bo'lib, odatda subyekt (S) – predikat (V) – obyekt (O) ketma-ketligida bo'ladi. Masalan: *He reads a book*. O'zbek tilida esa so'z tartibi erkinroq bo'lib, urg'u va kontekstga qarab o'zgarishi mumkin: *U kitob o'qiydi* yoki *Kitobni u o'qiydi*. Bu erkinlik o'zbek tilida so'zlarning joylashuvi orqali ma'lumotning yangiligi yoki muhimligini ifodalash imkonini beradi. Ingliz tilida esa bu vazifani "cleft sentences" (*It is he who reads the book*) yoki intonatsiya orqali bajariladi. So'z tartibi o'zgarishining semantik va pragmatik ta'siri ham har xil: o'zbek tilida so'z tartibi nutq mazmuniga uncha ta'sir qilmasa, ingliz tilida esa tartib o'zgarishi grammatik xatoga yoki ma'no buzilishiga olib kelishi mumkin. Chet tilini o'rganishda bu farqlarni chuqur anglash juda muhim. O'zbek tilida erkin tartibga o'rganib qolgan o'quvchilar ingliz tilida xatolarga yo'l qo'yishlari mumkin. Qiyosiy yondashuv esa o'rganuvchilarga ikkala tildagi tuzilmani solishtirib, har bir tilning o'ziga xos mantiqini tushunishga yordam beradi.

O'zbek va ingliz tillarida zamonlar tizimi: grammatik kategoriyalarni chog'ishtirish: Zamon — har bir tilda fe'lning asosiy grammatik kategoriyalaridan biridir. Ingliz va o'zbek tillarida zamon tushunchasi mavjud bo'lsa-da, ularning ifodalanish usullari va grammatik strukturasi sezilarli darajada farq qiladi. Ingliz tilida

zamonlar tizimi ancha murakkab bo'lib, 12 ta asosiy zamon shakli mavjud. Ular harakatning vaqti, davomiyligi yoki natijasi kabi omillarni aniq ifodalash uchun xizmat qiladi: *He has been working since morning* (u ertalabdan beri ishlamoqda) kabi gaplar bunga misoldir. O'zbek tilida esa zamon fe'l affikslari orqali ifodalanadi: -di (o'tmish), -yapti (hozirgi davomiy), -adi (hozirgi-harakatli), -ar (odatdagi harakat), -moqchi (kelajak reja), va boshqalar. Ingliz tilidagi *Present Perfect* yoki *Past Perfect* kabi zamonlar o'zbek tilida aynan grammatik vosita bilan emas, balki kontekst orqali tushuniladi. Bu farqlar til o'rganishda muammolar keltirib chiqarishi mumkin. Masalan, o'zbek tilida *Men non yedim* jumlasida *I ate bread* yoki *I have eaten bread* tarzida tarjima qilinishi mumkin, lekin bu ikki inglizcha jumla o'rtasida semantik farq bor. O'zbek tilida bu farq odatda nutq konteksti bilan anglashiladi. Qiyosiy o'rganish orqali o'quvchi har ikkala til tizimini bir-biriga taqqoslab, ularning o'ziga xosliklarini chuqurroq anglaydi. Bu esa grammatik kompetensiyani oshirishga va tarjimada xatolarni kamaytirishga yordam beradi.

O'zbek va ingliz tillarida modal ifodalar: ehtimollik, majburiyat va ruxsat kategoriyalarining qiyosi: Modallik har ikki tilning muhim grammatik va semantik kategoriyalaridan biridir. U yordamida gapda ehtimollik, majburiyat, ruxsat yoki iltimos kabi munosabatlar ifodalanadi. Ingliz va o'zbek tillarida bu ma'no ko'pincha turli vositalar orqali ifodalanadi. Ingliz tilida modallik asosan modal fe'llar yordamida ifodalanadi: *can, could, must, may, might, should, have to* va boshqalar. Masalan, *You must go now* — "Sen hozir ketishing kerak" degan ma'noni anglatadi. O'zbek tilida esa bu kabi ma'nolar modal so'zlar yoki fe'lga qo'shilgan leksik birliklar orqali beriladi: *kerak, mumkin, lozim, shart, bo'lishi kerak* va hokazo. Masalan: *U borishi kerak* — "He must go". Ehtimollikni ifodalashda ingliz tilida *may, might, could* ishlatiladi: *It might rain tomorrow* (Ehtimol, ertaga yomg'ir yog'adi). O'zbek tilida bu *ehtimol, balki, bo'lishi mumkin* kabi vositalar orqali ifodalanadi. Ruxsatni ifodalashda ingliz tilida *can, may* ishlatilsa, o'zbekchada bu *mumkin* yoki *ruxsat bor* kabi shakllarda bo'ladi. Til o'rganishda aynan modal fe'llar va iboralar ko'p ma'noli bo'lgani uchun chalkashliklar yuzaga keladi. Misol uchun, *can* fe'li imkoniyat, ruxsat va qobiliyatni ifodalashi mumkin. O'zbek tilidagi muqobillari kontekstga qarab o'zgaradi. Shu bois, qiyosiy yondashuv yordamida modallikni to'g'ri tushunish va tarjima qilish ancha osonlashadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqotda o'zbek va ingliz tillarini chog'ishtirma (qiyosiy) usulda o'rganish jarayoni tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi — ikkala tilning so'z tartibi, zamonlar tizimi hamda modal ifodalardagi grammatik va funksional farqlarni aniqlash va ularni til o'rganishda samarali qo'llash imkoniyatlarini o'rganishdir.

1. Tadqiqot usullari: Qiyosiy tilshunoslik metodi — o'zbek va ingliz tillaridagi so'z tartibi, zamonlar tizimi va modal ifodalar grammatik tuzilmalari va funksiyalarini

taqqoslash uchun ishlatiladi. Bu metod orqali ikki tilning o'ziga xos xususiyatlari aniqlanadi, farq va o'xshashliklar tahlil qilinadi. Matn tahlili — ikkala tilga oid yozma va og'zaki namunalar tahlil qilinadi. Misol uchun, o'zbek va ingliz tillarida so'z tartibining o'zgarishlari, zamonlarning turli ifodalari va modal fe'llarning qo'llanilishi tahlil qilinadi. Pragmatik tahlil — so'z tartibi va modal ifodalarning nutqdagi ma'nolari va funksional ta'siri o'rganiladi, ya'ni kontekst asosida ularning qanday qo'llanilishi tahlil qilinadi.

2. Ma'lumotlar manbalari: O'zbek va ingliz tillariga oid grammatik qo'llanmalar va lug'atlar. Tarjimalar, real nutq namunalaridan iborat korpuslar. Til o'rganish bo'yicha o'quvchilar va o'qituvchilar tajribasi (intervyu yoki anketalar yordamida to'plangan ma'lumotlar).

3. Tadqiqot jarayoni: O'zbek va ingliz tillaridagi so'z tartibi, zamonlar tizimi va modal ifodalar grammatik kategoriyalarining nazariy tahlili. Har bir til uchun namunaviy matnlar asosida tahlil qilish, ularning strukturalarini solishtirish. Natijalarga ko'ra til o'rganishda yuzaga keladigan qiyinchiliklarni aniqlash. Olingan ma'lumotlar asosida o'quv jarayonida qo'llanishi mumkin bo'lgan metodik tavsiyalar ishlab chiqish.

4. Tadqiqotning kutilayotgan natijalari: O'zbek va ingliz tillarining so'z tartibi, zamonlar va modal ifodalaridagi farqlar aniqlanadi. Ushbu farqlar asosida til o'rganuvchilarga qiyosiy yondashuv yordamida o'rganish samaradorligini oshirishga doir tavsiyalar beriladi. Tarjima va nutqda yuzaga keladigan xatolarni kamaytirish uchun metodik vositalar ishlab chiqiladi.

Xulosa

Ushbu tadqiqotda o'zbek va ingliz tillarining so'z tartibi, zamonlar tizimi hamda modal ifodalar kategoriyalarining grammatik va funksional jihatlarini chog'ishtirma usulda tahlil qilindi. Natijalarga ko'ra, ingliz tilining qat'iy SVO (subyekt-predikat-obyekt) so'z tartibiga ega ekanligi va uning o'zgarishi ma'no buzilishiga olib kelishi mumkinligi aniqlandi. Aksincha, o'zbek tilida so'z tartibi nisbatan erkin bo'lib, u nutqdagi urg'u va kontekstga bog'liq holda ma'no va axborotning muhimligini ifodalashda muhim vosita hisoblanadi. Zamonlar tizimiga oid tadqiqotlar ingliz tilida 12 ta murakkab grammatik zamon shakllarining mavjudligi va ularning vaqt, davomiylik hamda natijaviylikni aniq ko'rsatishda xizmat qilishi, o'zbek tilida esa zamonlar asosan affikslar yordamida ifodalanib, ba'zan ingliz tilidagi Present Perfect yoki Past Perfect kabi zamonlarning aniq grammatik ekvivalenti yo'qligini ko'rsatdi. Modal ifodalar tahlilida esa ingliz tilining modal fe'llari va o'zbek tilining modal so'zlari o'rtasidagi funksional farqlar til o'rganuvchilarda ko'p ma'nolilik va chalkashliklarga sabab bo'lishi aniqlangan. Tadqiqot natijalari til o'rganuvchilar uchun qiyosiy yondashuv asosida grammatik tuzilmalarning farqlarini chuqur tushunish va nutqda to'g'ri qo'llashda muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi. Shu bois, til

o'rganish metodikasida qiyosiy tahlilni keng joriy etish, tarjima va nutqdagi xatolarni kamaytirishga xizmat qiladi. Umuman olganda, ushbu ish o'zbek va ingliz tillarini o'rganish jarayonida tilshunoslik va pedagogika sohalarida yangi ilmiy yondashuvlar ishlab chiqish uchun mustahkam asos yaratdi.

Manbalar

1. Abdullayev, A. (2015). *O'zbek tilshunosligi asoslari*. Toshkent: Fan.
2. Karimov, S. (2018). *Ingliz tili grammatikasi*. Toshkent: O'zbekiston.
3. Hudayberganov, D. (2020). "O'zbek va ingliz tillarida so'z tartibining strukturaviy xususiyatlari". *Til va madaniyat jurnali*, 4(2), 45-56.
4. Jones, D. (2012). *English Grammar*. Cambridge University Press.
5. Swan, M. (2005). *Practical English Usage*. Oxford University Press.
6. Mustafaeva, N. (2019). "Ingliz tili modal fe'llarining o'zbek tilidagi ekvivalentlari". *Tilshunoslik jurnali*, 3(1), 78-85.
7. Yuldashev, R. (2017). *O'zbek tilida zamonlar tizimi*. Toshkent: Akademiya nashriyoti.
8. Celce-Murcia, M., & Larsen-Freeman, D. (1999). *The Grammar Book: An ESL/EFL Teacher's Course*. Heinle & Heinle Publishers.
9. Qiyosiy tilshunoslik asoslari. (2016). Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.
10. Azimova, M. (2021). "Til o'rganishda qiyosiy yondashuv: nazariy va amaliy jihatlar". *Pedagogika va tilshunoslik jurnali*, 5(3), 33-42.
11. Ellis, R. (2003). *Task-Based Language Learning and Teaching*. Oxford University Press.
12. Thornbury, S. (1999). *How to Teach Grammar*. Pearson Education Limited.